

V.V. STASOV VE RUS EPOSU KÖKENİ TARTIŞMALARI

Yerke ÖZER

Ph.D. Lecturer.
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Ankara Türkiye
e-mail: yerkeozer@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0895-6221>

DOI 10.25128/2304-1222.20.51.05

ABSTRACT

This article discusses the first application of the Migration theory in Russia which holds an important place in the history of folkloristics and which is known as Theodor Benfey's theory in the West. The article series regarding epos which was published in the "Vestnik Evropy" named journal between 1868-1870 and which is the first example of V.V. Stasov's comparative studies who is known as the first representative of this theory in Russia has been examined. Despite entailing various discussions and differing opinions, this research which is about the Russian epos and story origins has lead the way for comparative work in the field of especially Russian and Eastern epos. The scope of the article also includes the analysis of V.V. Stasov's work and the reactions it received from the period's folklore studies and its consequences.

Key words: comparative folklore studies, Theodor Benfey, V.V. Stasov, epos.

У статті розглядається перше застосування в Росії теорії міграції, яке займає важливе місце в історії фольклористики і яке на Заході відоме як теорія Теодора Бенфея. Розглядається серія статей про епос, яка була опублікована в часописі «Вестник Европы» між 1868-1870 рр. І була першим прикладом порівняльного дослідження В.В. Стасова, першого представника цієї теорії в Росії. Незважаючи на різноманітні дискусії та різні думки, це дослідження, що стосується російського епосу та витоків історії, проклало шлях для порівняльної роботи в галузі особливо російського та східного епосу. Стаття також включає аналіз творчості В.В. Стасова та її наслідки для фольклористики цього періоду.

Ключові слова: порівняльне фольклористичне дослідження, Теодор Бенфей, В.В.Стасов, епос.

Artykuł dotyczy pierwszego zastosowania w Rosji teorii migracji, która zajmuje ważne miejsce w historii folkloru, a na Zachodzie znana jest jako teoria Theodore'a Benfeya. Badana jest seria artykułów na temat eposu, która została opublikowana w czasopiśmie „Вестник Европы” w latach 1868-1870 i była pierwszym przykładem studium porównawczego W.W. Stasowa, pierwszego przedstawiciela tej teorii w Rosji. Pomimo mieszanych dyskusji i opinii, to studium eposu rosyjskiego i początków historii utworowało drogę do pracy porównawczej w szczególności w dziedzinie eposów rosyjskich i wschodnich. Artykuł zawiera również analizę twórczości W.W. Stasova i jej wpływu na folklorystykę tego okresu.

Słowa kluczowe: porównawcze badania folklorystyczne, Theodor Benfey, W.W. Stasov, epos.

Kadim Rus edebiyatı tarihinin araştırılması çeviri edebiyatı ile başlar. X- XI. yüzyıl çevirileri aynı türden orijinal bir eserin yaratılmasına neden olmuştur. D. S. Lihaçev “Rus Edebiyatı Tarihi” adlı eserinde “Rusya, kendi eserlerini yazmadan önce başkalarının eserlerini okumuştur. Fakat bunu, Doğu Slav kültürünün eksikliğinin bir kanıtı olarak görmemeliyiz, bu sosyal ve kültürel gelişimin farklı seviyelerinde duran halkların karmaşık ve karşılıklı etkileşiminin göstergesidir” der [Лихачев 1980: 21].

XIII-XIV.yüzyılda Rus edebiyatına özgün Doğu kökenli edebî eserlerin çevirileri girer. Bu dönemde yapılan çeviriler, dönemin ütöpic ve eskatolojik özelliklerine sahipti.

Rus halkbilimi, o dönemin toplumsal eğilimlerinin etkisi ile Avrupa’da geçerli olan meseleleri de geliştiriyor, ama aynı zamanda kendi milli özelliklerini de muhafaza ediyordu. Batı Avrupa’da karşılaştırmalı mitolojinin yanı sıra, başında Theodor Benfey’in olduğu Göç Okulu, tüm dünya halkbilimini etkilediği gibi belirli ölçüde Rus halkbilimini de etkilemiştir. Masalların Batı’ya Doğudan geldiğini savunan Theodor Benfey’den önce de Rusya’da ödünçlenme düşüncesinin yer aldığı eserler yayınlanmıştır. XVIII. yüzyıl milli edebiyatının ve geleneksel formlarının savunucusu olan ve halk edebiyatı topluluğunun başında bulunan N.A.Lyvov (1751–1803), halk edebiyatını ilmi açıdan ele aldığı ilk eserinde ve 1790 yılında yayınlanan “Rus Halk Şarkıları Külliyyatı”nda (*Sobraniye Narodnih Russkih Pesen*) yer alan “Rus Halk Şarkılarının Kökeni Üzerine” (*O Proishojdenii Russkih Pesen*) adlı giriş yazısında Rus halk şarkılarını estetik açıdan değerlendirerek sınıflandırmaya çalışmış ve Rus halk şarkılarının kökeni ile ilgili görüşünü bildirmiştir.

Lyvov’a göre, halk şarkıları “sıradan halk” tarafından yaratılmayacak derecede yüksek estetik değere sahiptir ve büyük olasılıkla farklı bir örnekten (Yunan Şarkıları) esinlenmiştir. Yunanlılar ise diğer sanat dalları ile müziği de alarak onu bir mükemmeliyete ulaştırmışlardır. Eserin ikinci baskısında yer alan giriş yazısında ise, Rus halk şarkılarının Yunan kökeni fikrinden vazgeçerek Rus halk şarkılarının çok farklı olduğuna, yalnızca benzerliğine dikkat çekilmiştir ve bu konuyu uzmanlarına bırakmıştır [Львов 1955: 38–39].

William Jones (1746-1794), ünlü “Asiatic researches” (1784) dergisinde Hint ve Avrupa mitolojisini karşılaştırarak bu halkların etnik bağlarını tespit etmiştir. Guitre, bu gözlemleri devam ettirerek bu benzerliklere Rus materyallerini de dahil etmiştir. XVIII. yüzyıl Rus yazarları, Rus halk şarkıları ve mitolojisinin Yunan şarkıları ve mitolojisi ile olan benzerliğine değinmişlerdi.

1831 yılında J. Grimm, “Rus Halk Masalları” adlı kitabının önsözünde, Rus masallarının kökeni ile ilgili önerisini dile getirmiştir: “Metinlerde Perslerin antik efsaneleri ile olan bazı dikkat çekici benzerlikler gözlemlenebilir. Bu masalların o ülkeden gelip gelmediği veya komşuluk eden ülkelerin düşünce ve ifadelerinin benzerliğinden mi kaynaklandığını söylemek zordur. Masalların pek çoğunun yabancı bir kaynaktan geldiği görülmektedir. Fakat hepsi Pentamerone’deki anlatılar gibi doğallaştırılmıştır” [Dietrich 1857: 6].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus kültürünün özgünlüğü üzerine yeni bir bakış açısı ortaya çıkar. Rus halk edebiyatı ve sanatı tarihçisi Vladimir Vasilyeviç Stasov (1824–1906) Slavcı folklor kavramına ve Slavcı dogmalarına karşı çıkmış, bununla konuya yeni bir folklor yorumu getirmeyi amaçlamıştır. V.V. Stasov, sanat, müzik ve edebiyat eleştirmeniydi. 1847 yılından itibaren hem Rus, hem de elliye aşkın yabancı dergide Rus arkeolojisi ve sanatı ile ilgili makaleler ve kitaplar yazmıştır. 1886 yılında, otuz yıllık bir araştırmanın sonucunda “IX-XIV. Yüzyıl Elyazmalarında Slav ve Doğu Desenleri” adlı çalışması yayınlanmıştır.

V.V. Stasov, XIX. yüzyıl Rusyası’nın bilimsel ve kültürel hayatında büyük rol oynamıştır. Doğubilimcilik ve etnografya alanında ise hayatı boyunca bilimsel faaliyetlerini sürdürmüştü.

Stasov'un doğuya karşı olan ilgisi 1840'lı yıllarda doğubilimci F.N. Popov'un milli kütüphanedeki bölümünü ziyaret etmesiyle başlar. Stasov burada o dönemin doğubilimcileri ve Doğu edebiyatı ile tanışır. 1860'larda Slav ve Doğu sanatı ve edebiyatları, Doğu elyazmaları ve minyatürleri ile ilgilenmeye başlar.

V.V.Stasov, 1868 ile 1870 yılları arasında "Vestnik Evropi" adlı edebiyat ve sanat dergisinde "Rus Bılnalarının Kökeni" (*Proishojdeniye Russkih Bılin*) başlığı altında bir dizi makale yazmıştır. Bılnaların özgün ulusal eser, en eski epik halk anlatılarının hazinesi olduğu görüşüne karşı V.V.Stasov, bılnaların tümüyle Doğu'dan, Hindistan'dan ödünçlendiğini, fakat bı ödünçlenmenin doğrudan değil, Orta Asya Türk ve Moğol epik eserler ve masalların yeniden işlenmiş (özetlenmiş), bütün olmayan, yer yer kopuk kopyaları olduğunu ileri sürmüştür. Rus bılnalarının anlaşılamayan yerlerinin ancak orijinalleriyle karşılaştırılarak anlamlandırılabilceğini söylemiştir.

Stasov, döneminin bılna üzerine yaygın görüşlerini ve bu araştırmaya başlama nedenini şöyle açıklar: "Tüm araştırmacılarımız tereddütsüz bir şekilde "bılnaların" bir zamanlar yaşanmış tarihi olaylar olarak görüyorlar. Bu görüş temelinde de peş peşe bütün araştırmacılar, halk şiiri eserlerinin mücizevi formlarında neyin ve nasıl ifade edildiğini kanıtlamaya çalışıyorlar. Eski dönem elyazmalarını ortaya çıkararak bılnalarla karşılaştırdılar; az sayıda benzerlikler bularak sevindiler, alkışladılar ve bılnaların, tarihi doğru bir şekilde canlandırdığına inandılar. Bılnalar, sıradan halk için her türlü tarihi kitaplardan daha üstündü ve tarihle gelişen millî duyguların güçlendirilmesinde ve desteklenmesinde mevcut olan tek ve en popüler araçtı. Kaba anakroizme rağmen bılnanın genel yapısı, halkın ahlaki özelliği ve tarihte yaşanan büyük olayların anlaşılması bakımından hiçbir tarihi eser bılnalarla karşılaştırılmaz; millî duyguların samimiyeti bakımından ise, halkın canlı yankısı olan elyazmaları ile karşılaştırılabilir. Herhangi bir bılna "yerel epik sanatının bölgesel gelişiminin örneğidir ve en ufak yabancı bir kültürün etkisi altında kalmamıştır" [Стасов 1868: 170].

Stasov'a göre, tüm araştırmacılar bılnalara hayranlık duymuş, kadim tarihin, hayatın, kadim kahramanların yansımalarını görmüşlerdir ve bılnalarda adı geçen tarihi kişiliklerin varlığına inanmışlardır. Bunun sebebi ise, vakayinamelerde de bu isimlerin geçmesi idi. Bunu gören Stasov, araştırmacılara bılnalarda tarihte bir zaman yaşamış olan tarihi kişiliklerden söz edilemeyeceğini, tüm bu anlatıların kadim zamanlardan beri pek çok Doğu halklarında var olduğunu ifade eder: "Bunların hepsi bilinen kavramları belirli bir şiirsel forma getiren fantezilerdir. Başlangıçta bu kavramlar dini, mitolojik ve ardından yalnızca kahramanlık kavramına dönüşmüştür. Rusya'ya ise, gelişiminin ikinci basamağında gelmişlerdir. Bu nedenle var olmayan Rus tarihini aramak yerine, olmayan yerlerde derin sonuçlar çıkarmak, işe yaramayan vatanseverlik sözleri yerine bılnalarımızı fantastik ve halkçı olmayan açıdan inceleyelim" [Стасов 1870: 917].

Bılnaların kökeni ile ilgili araştırmasına V.V. Stasov 1859 yılında "Kadim Rus Edebiyatı Vakayinameleri" (*Letopisi Russkoy Literaturi i Drevnestey*) adlı külliyatta yayınlanan ve o döneme kadar adından başka hiçbir şey duymadığı "Skazaniye o Nekoem Slavnom Bogatire Uruslane

Zalazareviçe” adlı masalı okumasıyla başlar. Masalda, o döneme kadar sadece Fransızca tercümesinden okuduğu “Rüstem Hikayesi” ile benzerlikler görür. Ardından Mohl’un çevirisi ile olan Şehname’yi araştırmaya başlar ve pek çok detayın Rus masalında yer aldığını, bazı detayların ise Farsça nüshasında yer almadığı görür. Böylece Stasov, bu masalın şüphesiz bir şekilde Doğu’dan geldiğini, fakat doğrudan İran’dan gelmediği sonucuna ulaşır. Bu nedenle Stasov “Şehname” dışındaki diğer Doğu eserlerinin araştırmasına başlar. 1859 ile 1862 yılları arasında kütüphanelerde yer alan ve başlıca Avrupa dillerine çevrilmiş olan ve neredeyse tüm doğu şiir, şarkı ve masallarını inceler. Eruslan masalı ile araştırarak pek çok veri elde eden Stasov, araştırmasının yalnızca masallarla sınırlı kalmaması, Rus edebiyatının diğer örnekleri ile karşılaştırılması gerektiğine karar verir. 1860’lı yıllardan itibaren Kireevski, 1861 yılından itibaren ise Rıbnikov’un bılına derlemeleri yayınlanmaya başlar. Ortaya çıkan bılına metinlerinde yalnızca edebi benzerlikler değil, sanatsal ve gündelik yaşam ile olan benzerliği Stasov’un dikkatini çekmişti. Kadim Rus dönemine ait pek çok obje, Doğu objelerine benziyordu. Stasov’un elinde bulunan resim koleksiyonu, geleneksel havlu desenleri bile Asya desenlerine benziyordu. Stasov, Coğrafya Kurumu’nun Etnoloji Bölümü üyelerinin bu koleksiyonu incelemesini talep etmiştir. Stasov, materyallerin sayısı arttıkça bılına çalışmalarında derinleşmeye başlamıştır.

Stasov, bu hipotezini kanıtlamak için bir masal ve on farklı bılınayı konu ve motif bakımından incelemiş, Doğu örnekleriyle karşılaştırmış ve şu sonuca ulaşmıştır: “Bılınalar (kelime anlamı “olmuş olan”, terim olarak “destan”) ‘bılına’ olarak tanımlanamazlar. Bılına olarak adlandırılacak eserler tarihî isimleri içeren eserlerdir. Farklı halkların şiir ve şarkıları ‘kök motifleri’ olarak onları kendi özel ulusal formuna göre şekillendirmişlerdir. Fakat yine aynı motifler kendini daima hissettirmiştir. Bizim masal ve bılınalarımız bu şekilde doğmuştur. Her ikisinin kökeni de Doğu’dan gelmektedir ve onların ilk formlarını Asya eserlerinde görmekteyiz. Doğu’dan gelen bir anlatı bazen bılına, bazen bir masal haline dönüşmüştür. Örneğin, Şehname’deki anlatının yarısı ‘Eruslan Lazareviç’ masalına, diğer yarısı ise ‘İlya Muromets’ bılınasına dönüşmüştür... Bunları öne sürerken ‘bılınaların’ bılına olarak adlandırılmaması gerektiğini söyleyemiyorum. Her ne kadar tarihî gerçekleri yansıtmasa da, bılınalar halk tarafından kullanıldığı dönemi yansıtmaktadır. Benfey’in masallara yönelik yaptığı tespitler, bılınalar için de geçerlidir. Bılınaları araştırdığımız zaman her birinin Doğu halklarının anlatıları ile büyük benzerlik taşıdığından emin oluyoruz. Bizim bılına kahramanlarımız, Doğu halklarının çok çeşitli mit, efsane ve masallarının kahramanları olup, Rus kahramanları ile özdeşleştirilmiştir. Tabii ki şu anda Rus edebiyatında bilinen şekilleriyle.

Stasov’un çalışmasının birinci bölümünde Rus bılına incelenmesi ve ikinci bölümde ise bu incelemeyi ulaştığı sonuçlar yer alır. Bunlara ek olarak Stasov iki Rus masalını da incelemiştir. İlki “Eruslan Lazareviç” masalı, diğeri ise “Jar Ptitsa” masalıdır. 1859 yılında “Rus Edebiyatı ve Antikite Yazmaları” (*Letopis Russkoy Literaturu i Drevnosti*) adlı nüshada XVII. yüzyıl elyazması temel alınarak basılan “Eruslan Lazareviç” masalını ele alır. “Bizim Eruslan Lazareviç, “Şahname”

eserindeki Rüstem'den başkası değildir. Elbette masal, Rüstem anlatısının yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır, fakat bazı epizotları atlayacak olursak, olay örgüsünün aynı şekilde olduğunu görebiliriz”.

Stasov, söylediklerinin kanıtı olarak şu örnekleri verir: “Eruslan, Çar Kirkaus’un yanında yaşamaktadır. İran Şahı’nın ismi ise Keykavus, Çarın babasının ismi ise Kirdonanoviç. Şahname’deki ismi ise Keykubad. Başlangıçta *Kekobadoviç* olan isim *Kirkodanoviç* şeklini almıştır. Eruslan’ın baba adı Zalazar, basılı nüshalarda ise Lazar. Rüstem’in baba adı Zal’dır. Tam adı ise Zal Zer’dir. Eski Farsçada “ihtiyar” ve “kır saçlı” anlamındadır. Bu isim Zal Zer’in beyaz saçlı doğması ile ilgilidir. Zalazar, Hıristiyan Lazar’a dönüşmüştür. Eruslan Zalazaroviç ise Eruslan Lazareviç şeklini almıştır. Diğer benzerlikler Eruslan’ın atı “Araş”, Şahname’deki “Rakş” (“renkli, parlak, canlı” anlamında). Rüstem’in olağanüstü doğumu, çocukluğu, yedikleri, ilk güç gösterileri Rus masalında yer almamaktadır [Стасов 1868: 175]. Kahramanın atının seçimi ve bu seçimde babasının seyisinin yardım etmesi, ilk zafer (ejderhayı yenmesi - Knez İvanı yenmesi); bu zaferde atın yardımı; ikinci zaferi (devi yenmesi- ejderhayı yenmesi); üçüncü zafer (beyaz devi yenmesi-Yeşil çarı ve Beyaz Daniil’ı yenmesi); bu zaferde başkasının yardımı (Aulad-kuş donuna giren kız); kahramanın, öldürülen düşmanının kanı ile babası ve yakınlarının gözlerini açması; kahramanın oğlunun doğması; birbirini tanımayan baba oğul mücadelesi.

Stasov, benzer epizotları sıraladıktan sonra masalın yalnızca Fars anlatısının bir tekrarı, sadeleştirilmiş veya doğrudan alınmış olarak adlandırılmayacağını açıklar: Şehname’deki anlatıda eski Pers havası sezilmektedir; ayrıntılar dinidir, günlük yaşam, genel tasvir, kostümler, alışkanlıklar, kahramanların mücadele etme yöntemi İran geleneklerine göre anlatılmıştır. Bu özellikler Rus masallarında yer almamaktadır. Rus masallarında Rus halkına ait bir hava yer almaz, bu hava Pers olmasa da kesinlikle Doğu havasıdır. İkincisi, Rus masallarında kahraman ile ilgili çok fazla bir ayrıntı yer almaz. Rus masallarındaki bazı özellikler ise, Şehname’de yer almamaktadır. Stasov, motifleri yalnızca Şehname ile karşılaştırmakla yetinmez. Atın elde edilme ve akrabalarının iyileştirme motifinin kaynağı olarak Mahabharata’da yer alan şu hikayeyi örnek verir:

Kral Sagara büyük kurban için bir at seçer. Seçtikleri at, oğullarının gözetiminde özgürce koşarken suyu çekilen okyanusa yaklaşır ve okyanusun derinliğinde kaybolur. Sagara’nın oğulları, atlarının çalındığını düşünerek babalarına atın görünmez olduğunu ve çalındığını söylerler. Babalarının emri üzerine oğullar, dünyanın tüm ülkelerini dolaşırlar, fakat atı ve çalan kişiyi bulamazlar. Sagara’nın yanına dönen oğulları, babalarına atı bulamadıklarını söylerler. Öfkelenen Sagara, onlara atı bulmadan dönmemelerini emreder. Atın kaybolduğu susuz okyanusa yaklaşan oğullar, yerde bir çatlak olduğunu farkedirler ve onu kazma kürekle kazmaya başlarlar. Bu şekilde kazılan yer altı denizinde yaşayan her türlü mahlûk çılgınlıklarla, kopmuş kafalarıyla, paramparça olmuş bedenleriyle, yırtılmış derileriyle, çıkmış kemikleri ile ortaya çıkarlar. Hiddetlenerek kazmaya devam eden oğullar, okyanusun derinliklerinde gezinen atlarını görürler. Atın yanındaki yüce gönüllü Kapila’ya aldırış etmeden atı almak için hamle yaparlar. Öfkelenen Kapila ise onları parlak ışığı ile yakar... Sagara’nın Kraliçe Saive’den dogma Asamandja adında bir oğlu varmış. Asamandja, şehrin diğer çocuklarını boğazından tutup nehre atarmış. Şehir halkı toplanarak Sagara’dan yardım ister. Bu sözleri duyan Sagar, Asamandja’nın şehirden atılmasını emreder... Asamandja’nın oğlu Ansuma’yı yanına çağırır

Sagara şöyle der: “babanın kaybı, oğullarımın (60000) ölmesi, kurban etmek istediğim atın bulunamaması beni derin bir kedere boğuyor. Bana bu atı bul, beni bu kederden kurtar”. Büyük zorluklarla yerin yarıldığı yerden yerin dibine giren Ansuma Kapila atı görür. Kapila’nın önünde eğilerek, geliş amacını anlatan Ansuman, Kapila’nın gönlünü kazanır. “Ben sana bir armağan vereceğim” der Kapila. Ansuman ise armağan olarak atı seçer, ikinci armağan olarak ise, atalarının günahlarından arınmasını ister. Kapila şöyle cevap verir: “senin istediğin günahsız herşeyi sana vermeliyim. Sende sabır, adalet, hakikat yaşamakta. Senin sayende baban, amcaların, çocukların gökyüzüne çıkacaktır. Torunun Yüce Varlığı merhameti hak ederek Ganj nehrini atalarının arınması için göklerden yere indirecek. Atını alabilirsin, yüce Kral”. Hikayenin sonunda Ansuma’nın torunu olur ve dualarla nefisini köreltmesiyle Ganj nehrini göklerden indirir, okyanusa yaklaşır ve onu suyla doldurur.¹

Stasov’a göre, “Ramayana” da yer alan bu hikaye Rus ve Asya hikayelerinin en ilkel formudur. Tüm hikayelerde farklı dönemlerde ve farklı ortamlarda geçen, ama aynı iskelet vardır. “Ramayana” ve “Mahabharata” da bu hikayeler kaotik, kozmik ve dinidir. Ana kahramanlar mitiktir: Sagara okyanustur, okyanusu kurutan at güneştir, güneşin bekçisi ihtiyar dini bir karakterdir; atalarını kurtaran ve iyileştiren kahraman onları günahlarından ve cezalarından kurtarması allegoriktir. Geç dönemdeki hikayeler, Şahname’de tarihi olaylar formuna bürünür. Olaylar Pers krallığında geçmektedir, ana kahramanlar tarihi isimlerdir. Mitik at, kahraman atına dönüşür, elde edilmek istenen amaç kozmik değildir, kahramanlıktır, kutsal koruyucu ihtiyar seyise dönüşür, kahraman akrabalarını allegorik acılarından değil, fiziksel bir kusur olan körlükten ve zindandan kurtarır.

Tüm motifleri karşılaştıran Stasov şu sonuca ulaşır: Rus “Eruslan Lazareviç” masalı Rus kökenli değildir; kökeni Doğu’ya dayanmaktadır. İlk formu masal değil, Kadim Doğu’nun şiir, efsane ve anlatılarıdır. Ona göre, şu anda ödünçlendiği tek eseri söyleyemek zor, ama Doğu edebiyatının çok sayıdaki noktada benzerlikler taşımaktadır ve uzun bir dönemde farklı halklara ait kadim motiflerden oluşan bir mozaik oluşturmaktadır. Stasov’un ulaştığı sonuçlar ona göre eski Rus kahramanlık destanlarının araştırılması sırasında gerekli olacaktır [Стасов 1868: 114-128].

Stasov, Batı’da herhangi bir paralellige sahip olmayan “Eruslan Lazareviç” masalından sonra Batı’da sıkça karşılaşılan (Phoenix, Anka Kuşu) “Jar Ptitsa” masalını ele alır. Masal kısaca şöyledir:

“Çar Vıslav’ın altın elma bahçesinden her gün bir altın elma kaybolmaktadır. Üç oğlunu yanına çağırır Çar, nöbet tutup hırsız yakalayana çarlığının yarısı vaat eder. İki büyük oğul her gece boyunca nöbet tutarlar, fakat uykularına yenik düşerler ve elmaları kimin çaldığını öğrenemezler. Üçüncü oğul İvan, üç gece nöbet tutar ve üçüncü gece altın elmaları gagalayan Jar Ptitsa’yı kuyruğundan yakalar. Kuş elinden kurtulur, fakat İvan’ın elinde sihirli tüyü kalır. Tüy o kadar parlaktır ki tek başına bütün elma bahçesini aydınlatmaktadır”

Stasov’un bu masalla ilgili görüşleri şöyledir: “Bu masal uzun süre Rus masalı olarak kabul edilmiştir. Tercih ettiğim masallar, masal içinde masaldır, sanki birkaç farklı masaldan oluşuyormuş gibidir. Pek çok motif diğer masalarda da tekrar edilmektedir. Bu masalarda köken araştırması diğer kahramanlık masallarında da uygulanabilir. (İvan masalı, Deniz Çarıçesi, Akıllı Vasilisa, Baba Yaga

¹Stasov’un kullandığı nüsha [Corresio 1847: 114-128].

vd.) Masallarımızın pek çoğu Rus kökenli değildi ve bu, eski Doğu edebiyatının araştırılması ile kolaylıkla (genellikle şiirsel şekilde) görülebilir. Batılı araştırmacıların (özellikle Benfey) çalışmaları, Doğu'dan veya Asya'dan gelmemiş herhangi bir masalın neredeyse Batı'da var olmadığını söylemektedir. Araştırmacı için bu masalarda önemli olan halk yaşantısı, halk inanışları ve kavramlarında doğu kökeni vardır. Daha geç dönemde oluşan bazı eserler dışında. Batı'dan ödünçlenen ve Rus zemininde şekillenen masallar istisnadır [Стасов 1868: 208].

Stasov, araştırmasının ikinci bölümünde bılinalara yer verir. Kireevski ve Rıbnikov'un bılina derlemeleri ile pek çok bılina metni farklı varyantları ile ulaşılabilir hale gelmişti. Karşılaştırmalı çalışma yapabilmek için gerekli olan farklı halkara ait sözlü edebiyat örnekleri orijinal ve tercümelemleri ile yayınlanmıştır. 1868'den önce yapılan bılina araştırmaları Stasov'a göre, yeterli ve tatmin edici değildi. Pek çok Slav bılinası Litvanya, Germen, Fin ve diğer halkların örnekleri ile karşılaştırılmıştı. Bazı araştırmacılar bu eserleri Kadim Rus tarihinin ve milliyetçiliğinin şüphesiz kanıtları olarak kabul edilmiştir. İskandinavların "Edda"sı, Germenlerin "Nibelungen"ı, Finlerin "Kalevala"sı, Anglo-Saksonların "Bewoulf"u ile karşılaştırması Stasov'a göre yararlıydı. Mitolojik veya gündelik hayat ile ilgili benzerliklerin ortaya çıkartılması da faydalıydı. Fakat bu benzerlikler yalnızca "kardeşler" arasındaki benzerliğe benzer, yani ortak bir kökenden geldiklerini kanıtlamaktadır.

Stasov'un ortaya koyduğu amaç şöyle özetlenebilir: Rus bılinalarında neler aranmamalı ve aramaya çalışılmamalı; amaçladığı ise, bılinalarda neler bulunabilir ve bulunmaya çalışılmalı ve bılinalarda hangi bağımsız, milli öğeler yer almaktadır.

"Bılina nedir? Bılina, "bir zamanlar olmuş olan" anlamına gelen halk sanatı ürünüdür. Bılina kahramanları Rus tarihinin kadim döneminde yaşayan tarihi isimlere sahip kahramanları konu eden anlatılardır (Oleg Svyatoslaviç. Knez Vladimir, Knez Dobrynya, Stavr-Boyarın, Tüccar Sadko). Olayların yaşadığına inanılan dönem, Vladimir öncesi ve Vladimir dönemidir. Mekan ise Kadim Rusyası bölgesidir. (Kiev, Novgorod, Çernigov, Murom, Ryazan, Dnyeper, Volhova, İmen kıyısıdır). Bu anlatılarda geçen olayların hepsinin gerçek olduğunu söyleyemeyiz, içinde pek çok ayrıntı mitolojik karaktere sahiptir; örneğin, ejderhalar, yaratıklar, sihirli objeler, büyüler, don değiştirme, olağanüstü değişimler. Fakat bu anlatıların Rus halkının halk yaşamında geçen olayları ve tarihî kişilikleri içeren epik anlatılar olduğuna inanılırdı. Eğer bılinalarda olağanüstü motifler çıkartılırsa, geriye kalan kısımlarda halk yaşamının tarihinin ortaya çıkarılacağı ümit edilirdi. Bılinalar, "var olan tarih kitaplarından daha üstündü ve halkın tarihi ile olan bağının, milli gücünün desteklenmesi ve güçlendirilmesi için kullanılabilecek tek araçtır" inancı hakimdi. Bılinalar, kaba yapısına rağmen kişilerin ahlaki özelliği ve büyük olayların anlaşılması anlamında hiçbir tarihi eserle karşılaştırılmayacak derece üstündür". Millî duygunun samimiyeti açısından ise halkın sesinin yansımaları olan en iyi elyazmaları ile karşılaştırılabilir.

1852 yılında "Moskvityanin" dergisinde (21.sayı) D.O. Şeping, masal kahramanı İvan ile ilgili bir yazı yayınlamıştır ve İvan'ı, Rus kahramanlarıyla karşılaştırmıştır. K.S. Aksakov 1861'de bu

makale ile ilgili şöyle der: Masal (skazka) uydurmadır, epos ise (bılina) gerçektir. Masalların giriş cümlelerinde bile “bilinmeyen bir zamanda ve bilinmeyen bir yerde” sözleri ile başlar. Bılinalarda ise coğrafi konum üstün körü verilebilir, fakat bu bilinmediği içindir. Bılinalar halka aittir. Masallar ise bize başka topraklardan gelmiştir (özellikle de doğudan) ve neredeyse hepsi farklı yabancı yerlerden söz eder. Masallarda her zaman sihir vardır, bılinalarda ise bu sihir genellikle kötü tarafa aittir, kahramanalar ise bu sihre karşıdır ve Tanrı’ya inanırlar ve dua ederler. Bu farklılıkları halk oluşturmuştur ve halkın edebiyatta oluşturduğu bu farklılığı kabul etmemiz en doğrusudur [Буслаев 1861: 420].

Stasov, Aksakov’un bu görüşüne karşılık bılinalar ve masallar arasındaki herhangi bir köken farklılığının bulunmadığını söyler. Bılinalarda da masallarda olduğu gibi gerçeklik azdır. İkisinin de kökeni mitolojiktir. Bu köklü motifleri alan farklı halklar, onları kendine özgü milli formda işlemiş ve oluşan çok çeşitliliğe rağmen aynı motif her zaman varlığını hissettirmektedir. Doğu’dan gelen bir eserde yer alan iki hikaye, bizde bir bılina ve bir masala dönüşmüştür. Bazen bir hikaye, bir bılina ve bir masal oluşturmuştur. Örneğin, Şehname’deki bir hikaye, “Eruslan Lazareviç” masalını, bir kısmı ise “İlya Muromets” bılinasını oluşturmuştur. Mahabharata, Ramayana, Moğol, Kalmık veya Kırgızlarda uzun bir anlatıda ardı arda geleneksel olaylar zinciri bizde birkaç farklı masala dönüşmüştür. Bu sebepten dolayı yaygın bir görüş olan bılinalar, “milli duyguların güçlendirilmesine ve desteklenmesine” ve “büyük tarihi olayların anlaşılmasına” hizmet ettiği görüşü yanlıştır. “Bılina” şeklindeki yanlış bir ifade, belki ileride daha doğru bir ifade olan “kahramanlık şarkısı” olarak adlandırılmaya başlar.

Bılınanardaki detayların, kişilerin ve karakterlerinin ulusallığı nasıl kanıtlanabilirdi? Karşılaştırmalı çalışmaların sonucunda, Rus bılinalarının ardı ardına, Doğu halklarına ait farklı anlatılarla olan büyük benzerlik ortaya çıkmıştır. Bu demek oluyor ki, bılina kahramanlarında isimlerini taşıdıkları kişiliklerin izlerini ve karakterini aramak boşunadır. Örneğin, “Knez Vladimir” bılinasında gerçek tarihi kişilik olan Rusya’yı Hristiyanlaştıran, Bizans tarihçilerinin sözünü ettikleri, Rus elmayazmalarında yer alan Knez Vladimir’in gerçek kişiliği yoktur. Rus bılinaları aynı içerik ve aynı iskelete sahip Doğu anlatılarıyla karşılaştırıldığı zaman, içerik ve form bakımından bazı şeyleri yitirdiğini görebiliriz. Stasov, bılinaları karşılaştırırken yalnızca motiflerin ve olay örgüsünden yola çıkmaz. Detaylar, kişilikler ve karakterlerinin tahlili, knez ordusunun yapısına ve sayısına kadar analiz eder.

Rus bılinalarında eylemlerin tetikleyicisi olan duygular yer almaz veya mantığı tatmin edecek az motif verir. Manevi yönler, yapılan eylemlerin ruhani ve insani boyutu yoktur. Meselâ, baba, eş vs. alınan intikam; aşk ve kıskançlık ızdırabı, baba sevgisi, oğul sevgisi, şöhret arzusu, taht sevdası gibi motifler Rus bılinalarında yer almaz veya da sadece değinilir. Örneğin, bılina kahramanı Dobrinya, uzun seferden eve döner ve karısının başkasıyla evlenmek üzere olduğunu görür. Dobrinya o kişiyi tarlaya atar ve kırbaçlar. Ne düşündüğü ve ne hissettiği bılınada yer almaz. Knez Vladimir,

Daniil Lovçanın'den eşini alır, eşi tek kelime etmeden kendini mızrağın veya hançerin üzerine atar. Aynı şekilde açıklama yoktur. Aşk yerine fiziksel arzular yer alır. Rus kahramanları asla aşık olmazlar, yalnızca kendileri ile evlenecek kadın veya köle alırlar. Kahramanların, kahramanlık ünü kendi amaçları değildir, her zaman Knezlerin emirlerini yerine getiriler. Doğu anlatılarda ise bu motif ve kişilerle ilgili renksizliği göremeyiz [Стасов 1868. III: 627].

Stasov'un ele aldığı bılinalar eski ve orta döneme, yani XVI. yüzyıl öncesine aittir. Stasov'un ulaştığı çıkarımlar hem olumlu, hem olumsuz olarak değerlendirilebilir. Bılina kahramanları tarihi kişilikler değildir. Doğu'nun çeşitli mit, efsane ve masal taşıyıcılarıdır ve tanınan Rus isimleri almışlardır. Rus kahramanlarına özgü ve onları birbirinden ayıran kişilik özellikleri tespit etmeleri boşunadır.

Stasov, makale dizisinin sonunda bılinalarda var olan bağımsız, kendine özgü ulusal özelliklere değinir. Doğu'dan ödünçlenen materyallerden çıkarılan özelliklerinden bahseder. Doğu anlatılarında olaylar yalnızca yeryüzünde geçmez. Farklı diyarlarda, farklı krallıklarda, deniz ötesi ülkelerde, dağın tepesinde vs. aynı zamanda yeryüzünde, gökte, bulutlarda, yer altında, suda, denizin dibinde kahramanlar orada kendine ait hayatı olan krallıklar, halklar, varlıklarla karşılaşılır. Bılinalarda ise olaylar sadece yer altında veya yeryüzünde geçmez. Birkaç yerde kahramanın atı yerden biraz yükselir, "sabit ağaçtan daha yüksekte, uçan buluttan daha aşağıdadır".

Stasov, "araştırmamın sonuçları Rus bılinaları meseleleri ile ilgili yürütülen çalışmaların sonuçlarından farklıdır. Eğer bu çıkarımlar gelecekteki daha doğru bılina yaklaşımına ve araştırmalarına yol açarsa amacım ve isteklerim gerçekleşmiştir demektir. Bununla birlikte bılina çalışmalarının geleceği oryantalistlerin elinde olduğuna inanıyorum. Ne yazık ki oryantalistler derin bilgilerini Doğu'nun tarihi ve filolojik eserlerine yönelmişlerdir ve bu konuya dikkatlerini vermemişlerdir" sözleri ile bitirir. Stasov'un bılina araştırmaları bilim çevresinde pek çok kişi tarafından şüphe ile karşılanmasına rağmen Rusya Bilimler Akademisi tarafından kabul edilir. İki yıllık aradan sonra Stasov, araştırmasının eleştirilerine ayrı bir makale olarak cevap verir ve yapılan eleştirileri yeni ve daha ayrıntılı çıkarımları ile destekler.

Yazının eleştirmenlerinden birisi Profesör F. İ. Buslayev olmuştur. "Olgulara karşı hadsiz yaklaşımı, ciddi bilime yakışmayacak hatalar, bılinaların yabancı eserlerle zoraki benzetilmesi, iki tür arasındaki gerçekte var olan bağın ortaya çıkarılmasından uzaklaşma, Doğu ve Rus bılinaları arasında var olan "bir şeylerin" gözden kaçırıldığını, kurnazca zorlamalar" şeklindeki eleştirilerine rağmen Buslayev "yenilikçi bakış" ve çok sayıda olgu" için Stasov'u takdir etmiştir. Buslayev'in itiraz ettiği konulardan birisi "bogatır" kelimesi olmuştur. Buslayev, bu kelimenin "bog" "bogat" kökünden türediği görüşünü savunmaktadır, fakat bu görüş uzun zaman önce ve günümüzde de tüm önde gelen filolog ve özellikle oryantalistler tarafından reddedilmiştir". 1835 yılında Plüşar'ın Sözlüğünde "bogatır" kelimesinin Moğolca "kahraman" anlamına geldiği söylenmiştir [Энциклопедический лексикон 1835]. Stasov, düşüncelerini desteklemek için Alman oryantalist

Schott'un Altay kabileleri üzerine yazdığı eserinden alıntı yapar: "kahraman, güçlü cesur insan" anlamına gelen bir kelime ve çok geniş bir coğrafyada yayılmıştır. Bu kelimeyi Macaristan'dan tüm Rusya'ya kadar, Türkiye, İran, Türkistan bölgesi, Moğollardan Tunguzlar'a kadar görülür. Macarca "bator", Lehçe "bohater", Rusça "bogatır", Farsça ve Türkçe "bahadır, behader", Moğolca "bahhatur veya batur". Bu kelime bana kalırsa kökü Sanskritçe olan Slavca "Bog" ve Türkçe "bagh". "Baghatur"sözcüğü Sanskritçe "bhadra" "laetus, felix, excellens"ten gelmektedir ve Persler "bh"yi "bah" olarak değiştirmişlerdir. Bu kelime İran'dan Türkistan ve Moğolistan'a geçmiştir [Лихачев 1980: 21].

Stasov'a göre ise, yazdığı makale dizisinde halkçılık için utanç verici veya aşağılayıcı hiçbir şey yoktur. Stasov, benzer çalışmalara örnek olarak Firdevsi'nin "Pers" şahlarının kadim Hint anlatılarında yer aldığını gösteren E. Burnouf'tan (1801-1852) ve Zendavesta'nın önsözünde "Firdevsi'nin kadim Pers kahramanlık anlatılarını Yunanların tarihi anlatılarıyla birleştirme çabalarımızı bırakmalıyız, tüm bu anlatılarda tarihi herhangi bir şey yoktur" diyen Spiegel'den söz eder. Avrupalı doğubilimcilerin halk anlatılarında tarihi gerçekleri aramadıklarını söyler.

Stasov'un Buslayev'in kendisinden önce bilinaların batı halk anlatıları ve üst sınıf kökenli bazı doğu eserleri (Mahabharata) ile karşılaştırdığını ve varyatların benzerliğine kötü bir anlam yüklediğini hatırlatır. Buna sebep olarak Stasov, kullandığı anlatıların halkın içinden gelmesini gösterir. Buslayev'in eleştirisinde kullandığı bazı ifadeleri "ne olduğu belirsiz bir Tatar şarkısı", "bir tür Minusin Tatarı", "ne olduğu belirsiz bir Moğol cadısı", "anlam veremediğim bir Tatar ilgisi" gibi hor ifadeleri ne için Alman, Fransız, İskandinav karşılaştırmalarında kullanmadığını sorar ve onu Asya halk anlatılarına karşı küçük düşürücü ifadeler kullanmakla suçlar. Buslayev eleştirisinde şunlardan söz eder. Birincisi, Sanskritçe Hint-Avrupa dillerinin atası değildir ve aynı şekilde kadim Asya halk anlatıları yeni Avrupa kahramanlık anlatılarının atası değildir. Stasov, dil konusunda katılır, fakat ikinci görüşe katılmaz. Ona göre, bir halk temasta bulunduğu diğer halklardan anlatıları ödünçleyebilir. Benzerliklerin ortak Ari kökeni açıklaması artık yeterli değildir. Bu durumda Rus bilinaları neden en ince detaylarına kadar Türk, Moğol anlatılarına bu kadar benziyor. Eğer Buslayev'in dediği gibi buna sebep Türk, Moğolların Rusya'ya gelmesi ise, diğer Rus hayatının diğer olguları da Türk Moğol formlarına bürünürdü. Buna rağmen pek çok olgu ve obje hâlâ özgünlüğünü korumaktadır. Bilinalarda olması gereken pek çok Rus obje, eşya ismi yokken yersiz bir şekilde kullanılan Moğol Türk obje, ev ve eşya sayısının çokluğunun sebebi nedir?

Rus bilinalarında Rus kıışı, Rusya doğası, Rus dini ritüel ve geleneklerinin, Rus ahşap evlerinin, ordusunun, köleleri, Rus savaşma tekniği vs olmamasının sebebi nedir? Tüm bu detaylar yer almıyor, çünkü Asya doğası, hayatı ve ortamının anlatıldığı Asya anlatılarından ödünçlenmiştir [Стасов 1868: 921].

Stasov incelemesinde, Franz Bopp, Julius von Mohl, Simon Alexander Langois, Eugène Burnouf, Stanislas Aignan Julien, Gaspare Gorrezio, Hippolyte Fauche, Jacob Schmidt, Friedrich

Arnold Brockhaus, Max Müller, Theodor Benfey, Anton Schiefner (Şifner), M. Alexander Castren, Radlov gibi oryantalistlerin Avrupa dillerine çevrilmiş Doğu anlatılarını kullanmıştır. Buslayev’in “Potok” bılınasının neden Asya anlatı ve şiirlerinden motifleri ödünçlendiğini sorusuna Stasov şöyle cevap verir. “Rus halkının bılinalara neden ihtiyaç duyduğunu ben bilmek zorunda mıyım?” Buslayev, Rus dilinde çok sayıda Türk Moğol kökenli kelimelerin olduğunu kabul ediyor. Benzer şekilde oryantalistlere Rus dilinin Moğol ve Türklerden bu kelimeleri neden aldıklarını sorabilir. Buslayev’in sorularına cevap verdikten sonra Stasov ona yönelik şu görüşlerini dile getirir. “Buslayev’in eleştirilerini sabırsızlıkla bekledim. Rus bilimine yeni materyallerin dahil edilmesiyle gerekli görülen görüş, yaklaşım ve tespitlerin yapılmasına bilgileriyle yardım etmesini beklerdim. Fakat ne yazık ki kendisi eski görüşüne bağlı kalmıştır. Rus eposunun gururunun ve özgünlüğünü korumak milliyetçilik duygusundan uzak işin özüne bakmasını beklerdim. Profesör Buslayev görüşlerimi düşünülemez ve uygunsuz bulmaktadır”.

Rusya Bilimler Akademisi’nin Stasov’un çalışmasını yönlendirdiği diğer eleştirmen o dönemin önde gelen oryantalisti, mitoloji, şiir ve halk alanında karşılaştırmalı çalışmalar yapan akademik Şifner olmuştur. Şifner’in görüşleri şöyleydi: “Stasov, önceki araştırmacıların kadim Rus yaşantısının temsilcileri olarak gördükleri pek çok bılina kahramanlarının karakterize ettikleri milli sonuçlarına karşı çıkararak, duygusallıktan arındırarak epik şiir sanatımıza soğukkanlılıkla bakmamızı sağlamıştır. Bu şekilde Stasov’un, Rus halk edebiyatına şüphesiz katkıları olmuştur”. Şifner’in bu eleştirisinde önemli olan ikinci şey, yalnızca epik materyallerinin değil, farklı halkların tüm epik eserlerinin ödünçlenme prensibini kabul etmesi olmuştur. Şifner’e göre, daha önce ödünçlenmeyi hiçbir şekilde kabul etmeyen araştırmacılar tüm dünya edebi eserlerinin tarih öncesi benzerlikten doğduğuna inanmışlardır.

Şifner’e göre daha geç döneme ait ödünçlenmeden söz dahi edilemez ve Hindistan dahil Asya kökenli kadim döneme ait orijinal eserler farklı akatarımlarla var olmaya devam etmektedir. Şifner’in verdiği birkaç örnekten biri olan *Dsang-blun*² (Bilge ile Ahmak) adlı Moğol efsane ve hikaye derlemesi orijinal Hint eserinin (*Karmashataka ve Avadanashataka*) Çin redaksiyonudur. *Gesser Han* eserinin ise Tibet ve Moğol versiyonları vardır; eserin kendisi ise Tibet kökenlidir. Bu yabancı etkileşimler, halkların karşılıklı olarak ilişki içerisinde bulduklarında artmaktadır. Ticaret yoluyla yalnızca mallar alınıp verilmez, hayal ürünleri de karşılıklı olarak alınıp verilmektedir.

Şifner, bu tespitten yola çıkarak bılinalarda İskandinav, batı, güney ve doğu unsurlarının tesirine işaret eder. Şifner’e göre doğu anlatıları Ruslar’a İran’dan Türk kabileleri aracılığı ile aktarılmıştır ve şöyle ekler: “Türk kabilelerinin varlıklarının çeşitli dönemlerinde komşularının en güzel şiirsel eserlerini ne denli şaşırtıcı yetenekle algıladıklarını inkâr edemeyiz; onlarda yalnızca

---

² “Dsang-blun” Bilimler Akademisi tarafından 1843’te yayınlanmıştır. 1852 de Şifner tarafından düzeltme ve eklemeler yapılmıştır.

Moğolların aracılığı ile geçen İran ve Budist anlatılar değil aynı zamanda Batı eserleri de yer almaktadır”. Stasov’un en çok eleştirilen görüşü böylece desteklenmiş oldu.

Ödünçlenme anlatılar her yerde, her halkta vardır ve tüm hikâyelerin kökeninde kadim dönem Asya anlatıları ile karşılaşıldığı ve ödünçlenme meselesinde özellikle Türk kökenli hakların baskın oldukları görülmüştür. Stasov biraz sivri bir üslupla şöyle der: “demek epik eserlerin bir halktan diğer halka geçmesi sonucuna ulaşmak için yalnızca ortak Ari ve tarih öncesi bağlardan söz etmek yeterli değildir ve diğer tarihi koşulların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Belki de bizi, ödünçlemeyi yapan halkın yalnızca Asya halklarının olduğunu, Avrupa halklarının ise bu tür işlerle asla ilgilenmedikleri konusunda bizi ikna etmeye çalışacaklardır” [Стасов 1868: 379].

Şifner’in Sibirya’da yaşayan Türk halklarının Novgorod aracılığı ile Ruslardan ödünçlenme aldığı fikrine Stasov karşı çıkar. İlk olarak, Şifner tarafından Sibirya halk anlatılarında³ tespit ettiği bazı Rus kökenli kelimelerin sayısının çok az olduğunu; İkincisi, bu kelimelerin yakın zamanda gündelik hayatta kullanılan Rusça kelimeler olduğunu; Üçüncü olarak da, Rus dilinde yer alan ve çok erken dönemde Türk kökenli kelimelerin sayısının çok daha fazla olduğunu belirtir.

“Eruslan Lazareviç” masalında bir Fars etkisi vardır. Ve bu etki, Fars etkisinin çok olduğu Kafkaslar bölgesinden gelmektedir. Fakat Stasov’a göre, bu masal daha çok Ramayana’nın bir varyantına sahip olan Moğollardan geçmiştir. Şifner’in diğer eleştirisi ise şöyledir: Max Müller’e göre, sözleri yöneten kurallar aynı şekilde efsanelerin karşılaştırmalı analizi için de geçerlidir. Sanskrit dilinde Yunancada mevcut bir kelimeyi gördüğümüz zaman bu kelimelerin aynı olmadığını biliriz... Eğer aynı kelime olsaydı büyük ihtimalle birbirine benzemezlerdi. Stasov ise buna itiraz eder. Bir halkın diğer halktan ödünçlenen kelimeler koleksiyonuna baktığımız zaman bir değil, iki farklı sistemin geçerli olduğunu görürüz. Bazı kelimeler gerçekten de onları ödünçleyen halkın fonetik koşullarına göre değişmektedir, bazı kelimeler ise değişmezler. Rusçada yer alan Türk kökenli kelimeler örneğini verir. Aynı şey anlatılar için de geçerlidir. Bazıları büyük değişimler geçirir, bazıları ise değişime hiç uğramazlar.

Orest Miller 1869 yılında yazdığı *İlya Mutomets i Bogatırstvo Kiyevskoye* adlı eserin geniş giriş yazısında Stasov’un çalışmasından söz eder. “Karşılaştırmalı araştırmacılarımız “Almanların Öğrencileri” adlı alt başlıklı yazısında epik metinlerinin karşılaştırılması sırasında tüm varyantların da kendi aralarında karşılaştırılması gerektiğinden söz eder. Orest Miller’e göre, Stasov’un Rus milliyetçiliğe karşı çıkmasının sebebi Alman kökenli olmasıydı.

Stasov’tan önce bilina alanında araştırma yapan bilim insanları karşılaştırmalı metodu hiç kullanmamışlardır ve eposu yalnızca Rus yaşayış tarzı ve tarihi ile ilişkilendirerek ele almışlardır. Karşılaştırmalı çalışmalar yapanlar ise, Slav dünyası ile klasik antikiteyi karşılaştırmışlardır. Karşılaştırmalı çalışmalar yapanların hepsi Almanların, filozof Şelling, filolog Grimm’lerin

³bu kelimeler Radloff’un “Probender Volksliteratur Türk, Stamme Süd-Sibiriens’in1. Cildinin önsözünde yer almaktadır. *Versta, peçyat, pud, bezmin, şelma.*

Stasov'un çalışmasının yayınlanması ile Almanlardan bağımsız bir yolda ilerlediği düşünülebilir. Daha önceki eserimde oryantalist T. Benfey ve meslektaşlarının "Orient ve Occident" adlı dergisinde Avrupa masallarının Doğu masalları ile olan benzerliğine işaret ettiğinden söz etmişim. Fakat bunları yazarken Stasov'un bu yöntemi bilinalara uygulayacağından motiflerinin Moğol ve Türklerin aracılığı ile Hindistan'dan geldiği sonucuna ulaştığını düşünmemişim. Aynı şekilde A.A. Şifner de Benfey'in etkisi ile yakın zamanda çıkan "Şiddi Kur" adlı eserin önsözünde "burada yer alan masallarda yalnızca Moğol ve Kalmık şiir örnekleri ile değil, aynı zamanda Kadim Rus şiirlerinin kaynağı ile tanışmaktayız" ifadesini kullanır [Миллер 1869: 17].

O. Miller şöyle devam eder: "Benfey tarafından kullanılan benzerliklerin ödünçlenme yoluyla açıklanma metodu aslında şekil değiştirmiş çok eski bir metottur. Bu prensip temelinde Herodot, Yunan ve Mısırlılarda benzer olan her şeyi Yunanlıların Mısırlılardan ödünçlenmesi ile açıklamıştır. Fakat Theodor Benfey, Grimm'n çalışmalarından sonra bu konuda çok temkinli idi ve çalışmasını masallarla sınırlı tutmuştur. Hatta masallarının hepsi için değil, büyük çoğunluğu için geçerli olduğundan söz eder. Bizim Rus Benfeistlerimiz ise, bu alanın daha yeni olmasına rağmen bu konuya dikkat etmemişlerdir. Neyse ki ilk Benfeist Şifner yakın zamanda bu görüşünden vazgeçmiştir". Stasov, Miller'ın bu ifadelerine "Eleştirmenlerimin Eleştirisi" yazısında şöyle cevap verir:

"O. Miller'ın Benfey'in takipçisi olarak söz ettiği Şifner, hiçbir zaman Benfey'in teorisini savunmamıştır. "Şiddi Kur" un önsözünde yer alan Doğu ödünçlenmesi ile ilgili ifadeler gelince: "Şiddi Kur" çevirisi Coğrafya Kurumu'nun 1864 yılında "Etnografya Külliyyatı" (*Etnografiçeskiy Sbornik*) yayınının VI. Cildinde basılmıştır. Ben ise o dönemde bilinaların kökeni ile ilgili çalışmanın bir bölümünü hazırlamışım ve bu cildin redaktörü olarak Şifner'in önsözünü Almancadan Rusçaya tercüme ettiğim sırada bu önsöze "Şiddi Kur" masalları ile Rus masalları arasındaki benzerliğe ve Doğu'nun masallarımıza olan etkisine değinenmek için izin istedim.

Şifner ise yalnızca benzerlik konusundaki görüşlerimi paylaşmasına rağmen buna eklemeler yapmama izin vermişti. "Bu eserde yer alan anlatı ve masallar bizim için ilgi çekicidir, çünkü burada yalnızca Moğol ve Kalmık şiir sanatı ile değil, aynı zamanda Kadim Rus şiir sanatının kaynakları ile tanışmaktayız. Bilim dünyasında Avrupa ve Asya'da yaygın olan masalların büyük bir bölümünün Hindistan'dan geldiği kanıtlanmıştır: Avrupa'ya Arap ve Persler ile kısmen diğer halklar aracılığı ile Asya'ya ise Budizm aracılığı ile yaygınlaşmıştır. Çin ve Tibet'te günümüzde bile kadim Hint halk ruhuna sahip şiirsel anlatılar yer almaktadır. Budizm, Moğolların farklı kabilelerine Tibet'ten geçmiştir. Böylece Rus halk masal ve bilinaları ile Moğol ve Kalmık anlatı ve masalları arasındaki en ince detaylara kadar olan benzerliği bularak halk şiirimizin kökenleri araştırma imkânı buluyoruz ve ilk versiyonunu Sansrit edebiyatında bulabiliyoruz. Moğol ve Kalmık redaksiyonları ise aracılık eden halkalardan birine aittir". "Temenniye oluşturan, bu çevirinin yalnızca Doğu halklarının şiirsel yaratımları ile tanıtmaya değil, Rus halkının belleğinde kadim dönemden beri var olan masal ve anlatıların eleştirel karşılatırmalı araştırmalarının yapılmasını dilemektir." Şifner kendi görüşlerini

Radlov'un "Probender Volkslitteratur Türk, Stamme Süd-Sibriens"ın 1. Cildinin önsözünde belirtmiştir. Burada Şifner, Budizm aracılığı ile Doğu'dan ödünçlenme fikrine karşı çıkar. Bu Şifner'in bilinalar kökeni konusunda sürekli fikir değiştiren biri olmadığını kanıtlar [Азадовский 2014: 393].

O. Miller 1858 yılında yazdığı "Nazımda Ahlakî Rüzgâr" (*O Nравstvennoy Stihii v Poezii*) adlı tezinde destanlarda fedakârlık, sadakat, boyun eğme, başkaları uğruna kendinden vazgeçme, dünyevi ve bedensel hazların anlamsızlığı, intikam hırsının olmayışı gibi özelliklerin altı çiziliyordu. Ölçü, amaçlanan şeydi. Bu ölçülerin temelinde tüm kadim ve yeni halkların şiir sanatı ele alınmıştı. Eserler takdir edilebilir ve edilemeyen olarak kabul ediliyordu. Eserler, yüksek ahlâkî değerlere göre değerlendiriliyordu. Hint şiirleri Yunan şiirleriyle, Kelt şiirleri Cermen şiirleri ile karşılaştırılıyordu. Öncelik ise her zaman kendini feda eden failden daha üstündü. Kelt şiirleri daha yumuşak, daha şefkatli ve uysal iken Cermen şiirlerinde isyankârlık, saygısızlık ve özgür irade motifleri yer alıyordu. Aranan bu tüm özellikler, Rus bılina kahramanlarında mevcuttu.

İlya Muromets gibi yüksek ahlâkî değerlere sahip bir kahraman yoktu ve bu son derece doğaldı, çünkü İlya, Rus halkını temsil ediyordu. Bu sonuca ulaşmak için Slavcılar her türlü argümanı kullanıyordu. Eğer bir kahramanda kötü veya kaba bir özellik varsa bu, kadim, barbar dönemlerin ve son dönemlere ait bir bozulmanın sonucuydu. İnsanlık dışı, hayvani, başına buyruk olma halleri Doğu'nun etkileriydi. Eğer bir Doğu etkisi varsa, bu da o eseri yalnızca bozmaktadır.

Hint-Avrupa dillerinin tarihi karşılaştırmalı incelemesi Slavların da dahil olduğu bu dilleri konuşan halkların başlangıçta ortak halkçılık (dil ve mitolojide) temeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu dillerin ve mitolojilerin hiçbiri diğerinin kaynağı olmamıştır. Tüm bu halklar ortak antikiteden pek çok şeyi içererek, her bir halkın ulusçuluğunun gelişmesini mitoloji ve dildeki ortaklıktan uzaklaşarak her ikisini de sözlü edebiyatta ortaya çıkarmıştır. Tarihî gelişime en uygun halklar, örneğin Antik dönemde Yunan ve yeni dönemde Alman ulusçuluğu, mitoloji ve halk eposunu edebiyatın gelişiminin kaynağı olarak geliştirmiştir. "Halk herhangi bir ortak ahlâkî ve fiziksel bağlarla birbirine bağlı olan insan kitlesi, ulusçuluğunu kadim dönemlerden itibaren manevî hayatında, gündelik yaşayışında, geleneklerinde ve göreneklerinde biriken, asırlar boyunca yaşanmış manevî değerlerin temelinde var olan günümüzdeki düzenin ve gelenekteki gelişiminin sağlam durduğu geçmişle belirlenmektedir". Ruslar, geçmişini ve milliyetçilik sevgisini Kutsal Rusya olarak ifade etmiştir ve bu da yabancı ile busurman (Müslüman) olan herşeyin zıddıdır [Аксаков 1861: 400].

Rus halk sanatının özgün olmadığı görüşü Slavcılarının ve resmi halkçılık kavramına darbe indirmişti. Stasov'un çalışmaları eleştirilse de, o dönemin F.İ. Buslayev, A.N. Veselovski, V.F. Miller gibi önde gelen halkbilimcileri tarafından makalelerinin bazı bölümlerine karşı çıkılmış olsa da, Rus halk sanatının özgün olmadığı konusunda hepsi hemfikirlerdi. Böylece Göç teorisi, akademi ve üniversite çalışmalarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Stasov, folklorun ulusallığını reddetmiyordu, fakat millî folklorla bilinaları yabancı ve millî olmayışından dolayı dahil etmiyordu.

Moğol ve Türklerin aracılığı ile gelen bılinaların varlığı Rus halkının şiir sanatına yatkın olmadığını göstermiyordu. Slavcıların verdikleri mücadele ise halk yaşantısının ve tarihinin aynası olarak gördükleri bılina sanatıydı. Rus bilimin tüm temsilcileri, edebiyat araştırmacıları, folklor araştırmacıları, Slavcılar, gazeteciler ve batıcılar arasında yankı uyandırmıştı. Stasov, milliyetçilikten yoksunlukla, milli duyguya sahip olmamakla ve Rus halkının ruhani zenginliğine karşı küçümseyici bakış açısına sahip olmakla suçlanmıştır.

Karşılaştırmalı Mitoloji Okulu'nun temsilcisi olan mitoloji uzmanı Buslayev, 1874 yılında yayınladığı "Perehojiye Povesti i Rasskazi" başlıklı makalesinde Ödünçlenme teorisini kabul eder. "Farklı halkların asırlar boyunca biriktirdiği masal, efsane ve şiir gibi sözlü halk eserleri veya yazılı eserlerde olsun, günümüzde yapılan çok ayrıntılı, neredeyse mikroskopik çalışmalar sonucunda farklı varyasyonlarla yayılmış benzer konu ve motifler görülmektedir. Araştırmacıların takip etmesi gereken yol budur. Avrupa halkları arasındaki edebî ödünçlenme konusunda şüphemiz yok. Ben bu konulara 'gezgin konular' diyorum. Fakat bu konuların kökeni nedir? Onların gerçek kaynağı nedir ve hangi yollarla göç etmişlerdir? Günümüz biliminin cevap vermesi gereken sorular bunlardır. Bu nedenle oryantalistlerin Sanskrit, Arap, Yahudi, hattâ Çin ve Moğol edebiyatlarının linguistik ve tarihî incelemeleri gerekmektedir" [Буслаев 1887: 226].

İki yıl sonra Stasov'un bu araştırması Rusya Bilimler Akademisi tarafından yalnızca genel okuyucu kitlesi için değil, aynı zamanda bilim dünyası için de önemli bir eser olarak kabul edilir. Akademi tarafından kabul gören bu eseri bir kitap oluşturmak amacıyla Stasov, bu araştırmasını en detaylı biçimde yeniden gözden geçirmiştir. Stasov bu iki yıl içerisinde pek çok eleştiri almıştı, fakat pek çoğunu kabul etmemiştir, yalnızca eleştirmenler tarafından yapılan görüşleri dikkate alarak çalışmasını, gerekli olan ve belirsizlikleri giderecek bazı eklemeler veya çıkartmalar yapabileceğini belirtmiştir. Stasov'un bılina ile ilgili tartışması yayınlandığı dönemde bilim dünyası tarafından farklı şekillerde karşılanmıştır. Stasov, öncelikli olarak Rus bılina geleneğinde herhangi yabancı tesiri reddeden, bılının özgün Rus eserleri olarak gören Slavcı ve Rusoped'lere karşı çıkmıştır. O, yaptığı araştırması ile bazı araştırmacıların kabul ettiği "aristokratik halkların", yani Yunan ve Romalıların değil, aynı zamanda Türklerin, Moğolların ve diğer Doğu halklarının etkisi olduğunu kanıtlamıştır. Stasov polemikinin ardından Rus kültüründe Doğu unsurları, Rus dilinde Doğu kökenli kelimeler ve genel olarak Doğu ve Rusya kültürlerinin karşılıklı etkileşimi üzerine pek çok araştırma yapılmıştır [Стасов 1868. III: 77–90].

Stasov vatanperverlik duygularından yoksun, Rus düşmanlığı ile suçlanmıştır, çünkü bılinaların Türk kökenli oluşunu kanıtlayarak romantizme darbe indirmişti. Stasov, Mitolog ve Slavcılarının ellerinde en önemli argümanı çekip almıştı. Y. Sokolov'a göre, Stasov'un en önemli hatası: süje şemaları ve motifleri incelerken bılinaların fikri içeriğini, ifade edildikleri o sanatsal ortamı dikkate almamış olması, tarihi koşulların analiz eksikliği, metodolojisinin zayıf olmasıydı [Соколов 1941: 67]. Stasov'un çalışmasının bu kadar çok ses getirmesinin nedeni, epos

çalışmalarındaki milliyetçi hassasiyeti, alegorik ve mistik bakış açısının baskın olmasıydı. S. Bulin, bu polemik sonu ile ilgili şunları yazar: Bu tartışma, mitologların zorlamalı çıkarımlarını ve eposun duygusal yorumlamasını durdurmuştur. Diğer yandan, halkların edebi iletişimi temelinde tarihi ve edebi araştırmalar için yeni yollar açmıştır. Farklı kaynaktan ödünçlenen binaların kopukluğu, tarihi verilerin kaynak olarak kullanılmasının imkânsız oluşu bazı sonuçların birkaçıdır.

Stasov, sahte vataperverlik düşmanıydı ve edebi çalışmalarında milli öğelerin savunucusuydu. Çalışmalarında eleştirel ve polemik öğelerinin yer alması bu nedenleydi ve Stasov ısrarla Rus içeriğinin taklitçi, yabancı formda değil, kendi özgün yoluyla ifade etmesi gerektiğini savunmuştur.

KAYNAKÇA

- Corresio, G. Ramayana. Trad. Italiana. Parigi 1847. I.
- Dietrich, A. Russian Popular Tales. Translated from the German version of Anton Dietrich, with an introduction by Jacob Grimm. London: Chapman and Hall, 1857.
- Азадовский, М.К. История русской фольклористики. Москва, 2014 [Azadovskiy, M.K. İstoriya russkoy folkloristiki. Moskva, 2014].
- Аксаков, К.С. Полное собрание сочинений. Москва, 1861. Т.1 [Aksakov, K.S. (1861) Polnoe sobranie sochinenii. Moskva, 1861 T.1].
- Афанасьев, А.Н. Народные русские сказки. Москва, 1873. VII [Afanasyev, A.N. Narodniye russkiye skazki. Moskva, 1873. VII]
- Буслаев, Ф. Русская народная поэзия. Санкт-Петербург, 1887 [Buslayev, F. Russkaya narodnaya poeziya. Sankt-Peterburg, 1887].
- Буслаев, Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства. 1861 [Buslayev, F.İ. İstoriçeskiye oçerki russkooy narodnoy slovesnosti i iskusstva, 1861].
- Кузнецова, Н.А. О малоизвестной стороне деятельности В.В. Стасова. Из истории русского востоковедения. «Народы Азии и Африки». 1968. № 1. 77–90 [Kuznetsova, N.A. O maloizvestnoy storone deyatelnosti V.V. Stasova. İz istorii russkogo vostokovedeniya. “Narodi Azii i Afriki”. 1968. No 1. 77–90].
- Лихачев, Д.С. История русской литературы. 1980. Т.1 [Lihaçev, D.S. İstoriya Russkoy Literaturi. 1980. T. I].
- Львов, Н.А. Собрание русских народных песен. 1955 [Lyvov, N.A. Sobraniye russkih narodnih pesen. 1955].
- Миллер, В. Ф. Экскурсии в область русского народного эпоса. 1892 [Miller, V.F. Ekskursi v oblast' russkogo narodnogo eposa. 1892].
- Миллер, О. Илья Муромец и богатырство киевское. 1869. [Miller, O İlya Muromets i bogatirstvo kiyevskoye, 1869].
- Соколов, Ю. М. Русский фольклор. Москва, 1941 [Sokolov, Y. M. Russkiy folklor, Moskva, 1941].
- Стасов, В. В. Критика моих критиков. «Вестник Европы». 1870. III [Stasov, V. V. Kritika moikh kritikov. “Vestnik Evropi”. 1870. III].
- Стасов, В. В. О происхождении русских былин, «Вестник Европы». 1868 [Stasov, V. V. O proiskhozhdenii russkikh bilin. “Vestnik Evropi”. 1868]
- Стасов, В. В. О происхождении русских былин, «Вестник Европы». 1868. III [Stasov, V. V. O proiskhozhdenii russkikh bilin. “Vestnik Evropi”. 1868. III].
- Энциклопедический лексикон. 1835. Санкт-Петербург, 1835. Т. 1–17 [Entsikopedicheskiy leksikon. Sankt-Peterburg, 1835. T. 1–17.]